

FRANCESC XAVIER MOLINÉ ROVIRA

Esplendor a la Turtūša Islàmica

Navegació i comerç a la taifa de Turtūša del segle XI

Consultora: TERESA FERRIZ ROURE

Tutora: MARTA SANCHO PLANAS

JUNY 2005

HUMANITATS

© (l'autor/a)

Reservats tots els drets. Està prohibida la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol mitjà o procediment, compresos la impressió, la reprografia, el microfilm, el tractament informàtic o qualsevol altre sistema, així com la distribució d'exemplars mitjançant lloguer i préstec, sense l'autorització escrita de l'autor o dels límits que autoritzi la Llei de Propietat Intel·lectual.

<u>SUMARI</u>	<u>Pàg.</u>
Introducció -----	3
Objectius -----	4
Metodologia -----	5
Capítol 1. Una època d'esplendor -----	10
Capítol 2. El comerç amb els infidels -----	19
Capítol 3. L'Ebre, una via fluvial -----	26
Capítol 4. La comunitat jueva de Turtūša -----	32
Conclusions -----	37
Bibliografia -----	40
Annexes -----	43

INTRODUCCIÓ

En aquest treball de final de carrera em proposo fer llum sobre el que crec que va ésser una època esplendorosa per a la ciutat de Tortosa, l'època andalusina en el segle anterior de la seva conquesta per part del comte de Barcelona Ramon Berenguer IV. Es tracta d'un període prou desconegut de la història de Catalunya. A més, es tracta d'una part de Catalunya, l'anomenada Catalunya nova, la història de la qual ha estat en general menystinguda i només ha passat a tenir interès arran de la seva conquesta pels cristians a partir del segle XII.

D'altra banda, em vull apropar a aquell període de la història de la ciutat des d'una perspectiva socioeconòmica: vull saber com funcionava el comerç de la ciutat, un camp en que els musulmans van ser capdavanters, i esbrinar el pes que tenia la comunitat jueva de la ciutat en aquesta parcel·la econòmica.

Finalment, també tinc interès en valorar la importància que tenia el comerç marítim i fluvial per a la ciutat; vull fer una indagació sobre la importància del intercanvis comercials de la taifa tortosina amb els regnes cristians del nord i l'ús que feien aquests de la moneda de la taifa tortosina.

Objectius

1. Avaluar si es pot considerar el segle XI una època d'esplendor per a la ciutat de Turtūša.
2. Valorar la importància del comerç i de la navegació marítima, però sobretot fluvial, per a la ciutat.
3. Saber quines eren les principals rutes d'intercanvis comercials i el pes del comerç amb els regnes cristians del nord.
4. Traçar els principals fluxos de la moneda de la taifa de Turtūša. Valorar el seu ús en els regnes cristians del nord.
5. Saber quina mena de cultius es desenvolupaven a la zona i quins eren els excedents que es podien destinar al comerç.
6. Esbrinar quins eren els principals productes que s'importaven mitjançant el comerç a l'època.
7. Intentar conèixer l'estructura de la classe comercial a la ciutat i valorar el pes de la comunitat jueva.

Metodologia

Per una primera aproximació als regnes de taifes de la Península Ibèrica, he utilitzat tot un seguit d'autors catalans que tenen una trajectòria àmplia en la matèria, com Balañà i Abadia, Dolors Bramon o Rovira i Virgili.

Després, he incorporat altres fonts que fan una referència més concreta a la ciutat de Turtūša, tot i que en aquest àmbit les eines són més escasses. És de destacar els treballs de recerca realitzats per l'estudiós local E. Bayerri o els estudis sobre aquella època de M. Sancho, R. Miravall o X. Ballestin. No s'han d'oblidar les investigacions arqueològiques i els treballs duts a terme en els darrers anys per l'historiador local A. Curto, al qual he fet una entrevista per tal de contrastar les hipòtesis de treball.

Finalment, voldria destacar que m'han resultat particularment útils les visites a l'Arxiu Històric Comarcal de Tortosa i a la secció local de la Biblioteca Palau Oliver de Boteller de Tortosa, algunes fonts presents a Internet i el llibre de P. Balañà *Bibliografia comentada de l'Islam a Catalunya*, ja que ha estat una bona eina per a cercar la bibliografia més aviat escassa que hi ha sobre la taifa de Tortosa.

Pel que fa al disseny metodològic del TFC, aquest té com a base les hipòtesis fonamentals que serviran per a orientar posteriorment la recerca i el tipus de dades que es pensen obtenir o corpus documental que es vol analitzar. Aquestes hipòtesis seran posteriorment contrastades amb tota la informació recollida i l'anàlisi feta en darrer terme.

El mètode d'observació inicial i principal és la recerca dels indicadors esmentats en la bibliografia existent sobre la zona a estudiar i la recerca d'informants documentats en el tema objecte d'estudi. He decidit concretar per a cada hipòtesi els seu camp d'estudi i la definició de la tècnica de recollida de dades a utilitzar. Crec que és millor fer-ho així perquè cada hipòtesi requereix un àmbit de recerca diferent. Les hipòtesis de treball seran cinc que quedaran

agrupades en quatre camps de recerca. A cada camp de recerca se li dedicarà un capítol del TFC.

- **Definició del camp d'estudi, població a estudiar o corpus de dades a analitzar.**
  - **El segle XI va ser una època d'esplendor per a la ciutat de Turtūša, encara que per a l'al- Andalus va ser ja una època de decadència.**

Per a aquesta primera hipòtesi, el camp d'estudi tindrà com a centre neuràlgic la ciutat de Turtūša, però també, en menor mesura, el territori que comprenia la seva taifa.

- **Els intercanvis comercials de la taifa de Turtūša amb els regnes cristians del nord eren prou importants, malgrat les continuades hostilitats entre els dos bàndols.**
- **Els intercanvis de moneda musulmana que anaven des de Turtūša cap als regnes cristians eren molt habituals a l'època.**

Per a aquestes dues hipòtesis, caldrà abastar un àmbit més extens. Ja que les dades procedents de les fonts històriques que fan esment dels intercanvis amb origen o destí a la ciutat de Turtūša són escasses, tota informació d'aquest àmbit del segle XI serà pertinent.

- **El riu Ebre era una ruta de comunicació força important en aquella època i Turtūša era en certa manera una ciutat fluvial.**

Per a comprovar aquesta hipòtesi buscaré tota la informació que faci referència al paper comercial que tenia la ciutat. Les ciutats sobre les que em centraré a l'hora de valorar els intercanvis comercials de Turtūša seran Saragossa i Lleida, pel que fa als intercanvis via fluvial. Pel que fa a les rutes via marítima, qualsevol dada bibliogràfica serà ben rebuda donada l'escassetat de les fonts.

- **Els jueus que habitaven a la taifa tortosina tenien un pes important en el comerç de la ciutat, de forma similar a altres indrets del Mediterrani a l'Edat Mitjana.**

L'àmbit d'estudi d'aquesta hipòtesi serà la ciutat de Turtūša. Es donarà prioritat als documents bibliogràfics i a la informació de caràcter arqueològic que es pugui trobar sobre la comunitat jueva del segle XI.

- **Definició i descripció de les tècniques de recollida de dades que s'utilitzaran**
- **El segle XI va ser una època d'esplendor per a la ciutat de Turtūša, encara que per al-Andalus va ser ja una època de decadència.**

En aquesta hipòtesi es prioritzaran les fonts bibliogràfiques. En aquest àmbit cercaré les referències fetes pels historiadors antics sobre el nombre de banys coneguts a la ciutat de l'època musulmana, els possibles basars existents, la mesquita i altres edificis públics que s'hagin conegut.

També buscaré els personatges culturals que va donar la ciutat en aquest segle, com poden ser filòsofs, poetes, metges, historiadors, comerciants o juristes que han passat a la història o ens són coneguts d'alguna forma.

A més, utilitzaré l'entrevista exploratòria feta a algun historiador especialitzat en la història medieval de la ciutat de Tortosa, com pot ser l'Albert Curto.

Finalment, les fonts arqueològiques que es tinguin disponibles d'aquella època seran utilitzades per tal de donar suport a aquesta hipòtesi.

- **Els intercanvis comercials de la taifa de Turtūša amb els regnes cristians del nord eren prou importants, malgrat les continuades hostilitats entre els dos bàndols.**
- **Els intercanvis de moneda musulmana que anaven des de Turtūša cap als regnes cristians eren molt habituals a l'època.**

Aquí buscaré a les fonts bibliogràfiques totes aquelles troballes de moneda de Turtūša que estan documentades a Catalunya. Després buscaré les possibles rutes marítimes que s'establiren entre Turtūša, els comtats catalans i les principals ciutats andalusines.

Amb aquesta hipòtesi també utilitzaré l'entrevista amb un historiador especialitzat en la història medieval de la ciutat de Tortosa. Les troballes de caire arqueològic realitzades a Turtūša seran, en darrer terme, una altra important font d'informació per a contrastar aquesta hipòtesi.

- **El riu Ebre era una ruta de comunicació força important en aquella època i Turtūša era en certa manera, a més d'un important port marítim, una ciutat fluvial.**

Per aquesta hipòtesi faré una recerca de totes aquelles fonts bibliogràfiques que fan esment de les possibles rutes comercials que tenien el seu origen o destí a Turtūša.

- **Els jueus que habitaven a la taifa tortosina tenien un pes important en el comerç de la ciutat, de forma similar a altres indrets del Mediterrani a l'Edat Mitjana.**

En aquesta hipòtesi es donarà prioritat a les fonts bibliogràfiques. En aquest àmbit cercaré informació sobre els personatges jueus coneguts i la seva possible participació en la vessant econòmica i comercial de la ciutat.

També es buscaran les dades de caràcter arqueològic que es puguin trobar sobre el call jueu de la ciutat i els edificis públics dels quals es tingui alguna mena de constància.

Per a les diferents hipòtesis es tindran en compte tot un seguit d'indicadors que després seran contrastats per tal de donar validesa a cadascuna de les hipòtesis. Els indicadors principals seran:

- Nombre d'habitants de la ciutat de Turtūša en el segle XI. Es compararà aquest nombre amb el d'altres ciutats musulmanes de l'època a l'al-Andalus.
- Nombre de banys i basars a la ciutat. Es compararà aquest nombre amb el d'altres ciutats musulmanes de l'època a l'al-Andalus.
- Quines altres ciutats islàmiques a l'al-Andalus tenien drassanes.
- Nombre de fonts històriques que citen expedicions comercials del segle XI que tinguin com a destí o origen Turtūša.
- Troballes monetàries de la seca tortosina fetes als comtats catalans.
- Nombre de personatges jueus coneguts de l'època estudiada comparats amb els personatges musulmans coneguts de la ciutat.
- Possessió de propietats i posició social dels habitants jueus de la ciutat que han passat a la història i que estiguessin relacionats d'alguna forma amb el comerç. Es compararà amb els personatges musulmans del mateix segle que també estiguessin vinculats amb el comerç.

CAPÍTOL 1   Una època d'esplendor

El segle XI va ser una època d'esplendor per a la ciutat de Turtūša, encara que per a l'al-Andalus va ser ja una època de decadència.

Tortosa fou conquerida pels àrabs entre el 713 i el 718, i esdevingué a finals del segle X, pel desmembrament del califat de Còrdova, capital de la taifa de Turtūša. Efectivament, a partir del 1008, l'aristocràcia dels funcionaris i dels diners, l'exèrcit professional i les ciutats enriquides, van esdevenir forces disgregadores incontenibles que van esmicolar el costós i autoritari Estat califal, en menys de trenta anys. D'aquesta forma, amb el destronament del califa Hixem III l'any 1031 es produí l'esmicolament de l'imperi musulmà de Còrdova i el territori d'al-Andalus es va anar disgregant en més de vint-i-cinc regnes, les *taifes*, pràcticament ciutats-Estat voltades de la regió de la qual eren el centre econòmic. L'Islam acabava de fer el primer pas per a la seva descomposició a la península Ibèrica (www.xtec.es/~csoria1).

Durant tot el segle XI, la ciutat de Turtūša i el seu territori oscil·là entre dos centres d'influència més importants, València i Saragossa. A l'igual que la resta del llevant, la taifa tortosina era un regne esclau; tres reis van governar-la fins que va caure en poder de la taifa de Saragossa l'any 1060. Malgrat algunes petites discrepàncies, la majoria de les fonts (Miravall, 1999: 157-65; Ibn 'Idari, 1993: 188; Bayerri, 1954: 352-58 ; Iglèsies, 1961: 6; Domènech, 1998: 167) coincideixen en que aquests reis van ser:

- 1018/1035 - Labib o Nabil al-'Āmirí al-Fatà. Protegit d'Almansor i rei també de la taifa de València del 1018 al 1021.
- 1035/1054 - Muqātil o Mokabil Mu'izz ad-Dàula.
- 1054/1058 - Ia'là o Yala al-Amirí.
- 1058/1060 - Labib o Nabil al-'Āmirí al-Fatà. Puja al tron per segona vegada.

Amb l'annexió a Saragossa, els reis de la taifa tortosina van passar a ser:

- 1060/1081 - Abú Ja'far Àhmad I al-Múqtadir, rei de Saragossa i Turtūša.
- 1081/1090 - Alhayud Mondir ben Ahmed al-Múqtadir, fill de l'anterior i rei de Dènia i Tortosa.
- 1090/1099 - Suleiman ben Mondir, rei de Dènia i Tortosa.

Finalment, els almoràvits van conquerir la taifa de Turtūša l'any 1099.

La taifa de Turtūša responia bàsicament a l'antiga demarcació romana, i abastia a inicis del segle XI des d'Altafulla fins al riu Palància (Sagunt) i a l'interior del Guadalop a l'Ebre i la confluència del Segre-Cinca (Veure mapa annex 2). En aquesta època la zona de l'Ebre torna a ser territori de frontera entre al-Andalus i els comtats cristians del nord. A mitjan segle XI, la ratlla divisòria entre la taifa de Turtūša i el comtat de Barcelona continuava sent el riu Gaià, encara que els sarraïns abandonaren definitivament el Camp de Tarragona i es fortificaren a la Serra de Prades i Siurana mentre els barcelonins colonitzaven Tamarit (1051), Puigpelat (1066), Ollers (1076) i l'Espluga (1079), tal com ens diu R. Miravall (1999: 165).

La ciutat

Turtūša esdevé, juntament amb Lârida (Lleida), la ciutat més important de la frontera superior, i per extensió de tot el territori que comprenia la Catalunya actual, amb 12000-15000 habitants, segons les fonts més optimistes (Casanovas, 1998: 197; www.mhcat.net), tot i que Bayerri (1954: 375), Iglésies (1961: 20) i A. Curto (Annex 4) rebaixen aquesta xifra a uns 5000 habitants. Malgrat tot, val dir que Bayerri fa el seu càlcul a partir del perímetre de la ciutat emmurallada, però oblidada els dos importants ravals que s'annexaren a la ciutat i que es poden veure en el plànol facilitat en l'annex 1. Sobre aquesta discrepància, M. Baila (1999: 37) apunta que, atenent a la dimensió de la ciutat i al possible espai ocupat per l'edificació, Turtūša només podia encabir unes 5000 persones; però, es pregunta després quants hi vivien forams.

Les ciutats taifals del segle XI són centres de poder polític i de recaptació tributària i, alhora, populosos àmbits mercantils i de producció artesanal. Per nombre d'habitants, aquella Turtūša del segle XI estaria situada per sobre de les ciutats de Balagâ (Balaguer) i Lleida, a un nivell similar a Balansiyya (València) i una mica pel darrera de ciutats com Saraqusta (Saragossa), Mâlaqa (Màlaga), Batalyawws (Badajoz) i Madîna Mayûrca (Palma de Mallorca) que tindrien entre 15000 i 25000 habitants (www.mhcat.net). Després ja estarien situades ciutats realment importants per l'època com Al-Mariya (Almeria), Garnâta (Granada), Tulaytula (Toledo) i Ysbîliyya (Sevilla) i al cap de munt hi hauria Qurtuba (Còrdova), una autèntica metròpoli amb una població aproximada d'un milió d'habitants. Malgrat tot, el nombre d'habitants d'aquella Turtūša islàmica no és pot menystenir, ja que en el segle XI no hi havia en tota Europa cristiana cap ciutat que tingués més de 10000 habitants.

Alcassaba o castell de la Suda

Font: <http://www.ebreguia.com/ebreguia/paginas/patrimoni/historia.htm>

La Turtūša del segle XI va viure el seu moment d'esplendor com a regne taifa independent, essent una de les ciutats portuàries amb més activitat i prestigi de tota la Mediterrània (www.ebreguia.com). El període autonòmic tortosí va coincidir amb la revitalització de l'economia i la cultura de la ciutat. L'acròpoli romana es va transformar en fortalesa àrab, una fortalesa coneguda com la Suda. La terra es dividí entre més propietaris, i es va revaloritzar amb noves obres de canalització i rompuda. La ciutat, però, no va créixer i es va mantenir dintre de les antigues muralles romanes, muralles que els àrabs van

aprofitar. Gràcies al famós viatger i geògraf del segle XIV al-Himyarî (Miravall, 1999: 119), se sap que hi havia una **mesquita major** de cinc naus amb un ample atri que fou construïda cap a l'any 955. A més, aquest autor també parla de l'existència de **quatre termes o banys** a la Turtūša d'aquella època, així com la d'**un basar** o mercat.

Les drassanes

A Turtūša, a l'igual que d'altres zones portuàries, els musulmans activaren les indústries navals. D'aquesta forma, per ordre del califa 'Abd al-Rahman III, el Nasir es procedí a la construcció d'unes drassanes l'any 944. Eren unes drassanes voltades de muralles amb deu torres per una banda i set per l'altra, en les quals es construïren molts vaixells per a l'esquadra del califa i es convertiren amb les drassanes més importants de tota la costa mediterrània peninsular. El futur de les drassanes després de la conquesta no sembla massa clar. Tot i que la majoria d'autors apunten a que van ser lliurades al jueus per a construir el seu call en el seu interior, hi ha qui apunta que van continuar en funcionament en època cristiana (Bayerri, 1954: 637).

Veiem com descrivia el gran geògraf àrab Al-Idrîsî la ciutat Turtūša i les seves drassanes al segle XI: *la ciutat de Turtūša està situada al peu d'una muntanya i tancada per fortes muralles...Hi ha en el seu interior molts socs i bells edificis, artesans i llauradors, i són allí construïdes grans embarcacions amb la fusta que produeixen les muntanyes que l'envolten, muntanyes cobertes de pins amb una corpulència i alçada notables, la fusta dels quals s'utilitza en els pals i en les vergues dels vaixells i és de color rogenc, lluent, reïnosa, de gran duració i no està, com altres menes de fusta, subjecta al deteriorament causat pels insectes, motiu pel qual té una gran fama.* (Bayerri, 1954: 435).

Els banys

Els banys eren recintes importants per a la cultura islàmica. A més de la funció higiènica, també tenien una funció social, de relació, i ritual, ja que els creients tenien l'obligació de fer ablucions abans de cada pregària. La major part dels banys conservats en territori hispànic corresponent al període dels regnes de taifes, no només per qüestions cronològiques, sinó perquè les obres públiques es van convertir en una qüestió de prestigi per als reietons de les taifes (www.xtec.es/~xripoll).

Se sap que existien banys públics a molts indrets de Catalunya: Barcelona, Girona, Lleida, Balaguer, Tarragona, Perpinyà (www.liceus.com). El fet que d'aquella Turtūša tinguem, gràcies a les fonts literàries, constància de quatre banys i d'una acurada xarxa de clavegueram ja ens parla de l'important grau d'urbanisme que va adquirir la ciutat en aquell segle.

La cultura

Les ciutats islàmiques de la pre-Catalunya on les descobertes arqueològiques ho permeten, com Turtūša, són dins del corrent de luxe característic d'aquest període. Les sudes, palaus o fortalises, construïdes amb una ornamentació d'estil califal, i també la ceràmica refinada que s'hi troba, palesen les relacions artístiques i culturals entre els centres artesanals de Còrdova i els del principat en època taifal (Balaña,1992: 60).

Amb els dos primers reis taifes, les ciències i les lletres van trobar a Turtūša dos declarats protectors. Ells portaren a la cort homes de cultura. Aquest ambient favorable es va veure reforçat amb la dinastia dels Banu Hūd que regnaven a Saragossa, un altre important focus cultural (Bayerri, 1954: 516-17) Sobre l'esplendor de la cort de la taifa de Turtūša, veiem el que ens diu Ibn 'Idari (1993: 187-88) un cronista àrab del segle XIII . *Estaba de emir en Tortosa ... Labīb, que la había retenido para sí...es una ciudad elevada de posición, de amplia*

extensión, expuesta a la solana de la alegría y abundosa de aprovisionamiento y bienes...Se hizo dueño de su gobierno después de el ....Muqātil.....Tenia entre ámeles y secretarios lo que no tenia otro en su tiempo, por mas que tuviera mayor poder que él.

A més, l'obligació alcorànica segons la qual tot musulmà capaç de fer-ho ha de peregrinar a la Meca una vegada a la vida, afavorí l'intercanvi de coneixements. Molts pelegrins aprofitaren el viatge per aprendre amb altres mestres i/o per ensenyar. Hi han moltes referències escrites de Turtūša com a lloc d'origen d'homes de ciència i de religió que viatjaren arreu de l'Islam (Ballestin, 1993: 14-18; Hurtado i Mestre, 1995: 79).

La llista de personatges musulmans cèlebres de la Turtūša del segle XI és extensa. He pogut trobar referències dels següents personatges que van desenvolupar la seva vida cultural principalment durant el segle XI:

Abū Bakr at-Turtūšī (Tortosa, 1059- Alexandria 1126). Erudit tortosí i cim de la cultura àrab tortosina medieval. Fou expert en dret, intel·lectual, poeta i historiador que va viatjar per les principals ciutats musulmanes de l'època.

Abū al-Asbağ 'Abd al-'Azīz, alfaquí, literat amb coneixements de medicina i matemàtiques. Fa d'ambaixador de Turtūša davant l'amir almoràvit Ibn Tāšufīn.

Abū 'Utmān Sa'īd b.'Abd al-Malik (1145). Lector corànic, predicador de l'al·locució dels divendres i director de pregària.

'Abd al-Wāhid b. Muhammad b. 'Abd al-Salām (1145). Jutge

Abū Gáfar Ahmad b. Abī Bišr. Jutge

Abū Muhammad 'Abd al-'Alīm. Savi, poeta i autor d'un llibre sobre literatura.

A més, va ser un gran viatger arreu d'al-Andalus.

Abū 'Abd Allāh Muhammad. Viatger que interpreta somnis per tot al-Andalus i al-Magrib.

Abū I-Walid. Conegut com Abi Randaqa . Ulema mestre de més de 200 juristes.

Jalaf ben Baqui al-Hamri. Sobrenom d'Abu al-Qásim. Mestre i home de cultura.

Ni'm al-Jalaf ben Abd-Allah al-Hadrami. Expert en interpretació i docència de la Llei Corànica.

Abū Muhammad 'Abd Allāh Abdallah-ben Musa al-Tamîmî. Mestre, predicador i expert corànic.

Malik ben-Marzuk, ben Mali, ben Abaí. Escriptor i biògraf.

Lawi ben-Ismail ben Rabía ben-Soleiman. Cal·lígraf i expert corànic.

Abū Muhammad 'Abd Allāh ben-Ferro o Fîruch. Mestre d'aritmètica i jurisprudència; poeta i mestre d'Abū Bakr at-Turtūšî.

Abu'Ali Josain (o Husayn) ben-Mohamed, ben Husayn, ben Alí, al-Ansari. Mestre, poeta, orador i expert corànic.

Abu Amir Omar (o Mohamed) benAhmed, ben-Amir al Balawi. També anomenat al-Salami, fou poeta, escriptor i metge.

Pel nombre de personatges que s'han enumerat, sembla evident que el regne taifal de Turtūša va representar un paper d'avantguarda per a la il·lustració literària i científica: teòlegs, filòsofs, juriconsultors, geògrafs, literats i poetes van constituir a la Turtūša del segle XI un centre de cultura molt valuós a la Península Ibèrica.

La història de la societat musulmana en terres del que avui és Catalunya hauria d'acabar aquell any 1148, però continuarà a l'Orient d'al-Andalus i al Magrib, on una nissaga d'alfaquins originària de Qamrila (Cambrils), a la circumscripció de Turtūša, servirà fidelment els almoràvits i els almohades (Barceló, 1999: 91).

Certament, la implosió del poder califal i l'emergència de múltiples poders locals va contribuir a l'afebliment de l'Islam peninsular, si bé diverses taifes constituïdes a inicis del segle XI són encara molt més vastes i riques que les entitats cristianes que els planten cara al nord (Guichard, 1998: 126). D'aquesta forma, amb la unificació de la vall de l'Ebre des de Tudela fins a la Mediterrània, a la segona meitat del segle XI, es consolida una de les més poderoses taifes andalusines (Sancho, 2005: 73).

Podem concloure que el segle XI va ser una època d'esplendor per a la ciutat de Turtūša, però ho va ser en la vessant cultural i artística, en al qual van abundar els intercanvis amb Còrdova, veritable centre cultural del món islàmic. Aquesta opinió la sostenen historiadors com Rovira i Virgili (1976: 404-05), A. Curto (Annex 4) i E. Bayerri (1954: 492-93). Aquest darrer fa notar que per a Tortosa, una de les èpoques més progressives i brillants de la dominació musulmana fou la taifal del segle XI.

Castell de Miravet

Font: <http://www.ebreguia.com/ebreguia/paginas/patrimoni/historia.htm>

També Balañà i Abadia descriu aquest període com “el temps de les Sudes i el mecenatge”, un període de luxe característic amb ceràmica refinada, relacions artístiques i culturals importants amb la metròpoli cordovesa (1992: 60). Per la seva banda, R. Miravall (1999: 134-35) ens diu que a Turtūša va existir un gran nivell cultural en temps taifals amb una gran importància estratègica i econòmica.

Però en canvi, políticament aquest segle XI va ser per a la taifa tortosina, igual que per a la resta de taifes frontereres en general, un període de debilitat, en que el pagament de pàries es va fer habitual i del tot sistemàtic a partir del 1052, ja que les taifes eren centres culturals però incapaces de defensar-se elles soles. Això va provocar una pujada d'impostos per als habitants de Turtūša que portà inestabilitat i de retruc un reforçament de les finances del regnes cristians que a la llarga seria nefasta per a la supervivència del regne taifa.

Finalment podem dir, en paraules de R. Miravall (1999: 180) que *Turtūša* era el baluard veritable de l'islam al litoral mediterrani peninsular, el seu port havia estat el centre operatiu de la marina andalusina que feu seva la Mediterrània Occidental i les drassanes i la seva capacitat fou motiu de comentari de tots els autors musulmans. El potencial militar que englobava, el poder de la seva famosa marina de guerra, el lloc de control del tràfec fluvial que condicionava l'economia de la ciutat i del reialme, de Lârida i Saraqusta no deixen lloc a dubte de la importància que tingué la ciutat ja en temps de l'emirat i després com a regne independent.

CAPÍTOL 2   El comerç amb els infidels

Els intercanvis comercials de la taifa de Turtūša amb els regnes cristians del nord eren prou importants, malgrat les continuades hostilitats entre els dos bàndols. D'aquesta forma, els intercanvis de moneda musulmana que anaven des de Turtūša cap als regnes cristians eren molt habituals a l'època.

El comerç va ser una de les activitats econòmiques més importants per a la societat islàmica en el segle XI. S'ha de tenir en compte que els musulmans eren els únics comerciants de la Mediterrània, ja que l'occident cristià vivia tancat en el món rural, amb l'únic comerç del troc de productes (Reynal, 1995: 66-67).

Els musulmans organitzaren les diferents activitats i els treballs que foren la base del desenvolupament econòmic del país. Concretament, les activitats artesanes i comercials a les ciutats i les feines al camp. La vida econòmica es desenvolupà amb normalitat gràcies a la convivència entre els diversos pobladors per mitjà de pactes o tractats. L'Islam comptava amb una important economia monetària.

L'artesanat formava part important de les activitats en una ciutat andalusí. El taller artesà era un centre de treball que normalment es trobava al mercat. Els artesans s'especialitzaven en un determinat ofici, al qual dedicaven tota la vida i amb la pràctica del qual adquirien un gran domini de la tècnica. Tots els artesans del mateix ofici s'agrupaven per ajudar-se i millorar la seva feina. L'activitat artesana més estesa entre els islàmics fou l'elaboració de teixits de seda, de lli, de llana i de cànem. Les catifes eren teixits gruixuts amb diversitat de dibuixos i colors. S'empraven per a la pregària i per recobrir el soler d'habitacions o com a ornamentació. També cal destacar el treball del cuir, la ceràmica, l'orfebreria, així com la fabricació d'armes, vidre, paper... Un ventall de productes al servei de les necessitats quotidianes, tant en la vida civil, com en la religiosa o en la militar (www.xtec.es/~xripoll).

Per tal de vendre tots els productes manufacturats als tallers, calia dur a terme una activitat comercial de gran empena. El comerç islàmic es feia tant a la mateixa ciutat com al seu entorn, o a llarga distància. El comerç a la ciutat es concentrava al soc, el centre comercial. Hi havia també un altre mercat, que es feia fora de les muralles, on es compraven i venien productes de primera necessitat, al detall, sobretot per a l'alimentació. Aquest comerç local era complementat pel comerç a llarga distància, per mitjà del qual s'intercanviaven els productes de l'orient i de l'occident de la Mediterrània. A través de les ciutats catalanes els productes d'orient arribaven a una Europa rural i endarrerida. Perfums, joies, espècies, sedes, metalls preciosos, que feien el delit dels estaments privilegiats. I d'Europa sortien cap a orient productes com ara la fusta, el lli, la llana, la mel, l'oli i el vi (Reynal, 1995: 68-69).

A diferència del món feudal, l'Islam practicava una economia de mercat. Pel que fa a l'agricultura, quan es produí la invasió, les grans propietats se les varen quedar els cabdills àrabs, mentre que les mitjanes i les petites foren distribuïdes entre els nouvinguts i els nadius. Els musulmans introduïren canvis importants en la forma d'explotar les terres i en les tècniques de conreu. Mentre que tot Europa era feudal i funcionava amb serfs, l'Islam fomentà el sistema de parceries on el pagès no estava sotmès a ningú i el lligam amb el propietari era per mitjà d'un contracte. El parcer treballava lliurement les terres d'un gran propietari i després de cada collita li'n lliurava una part (www.xtec.es/~xripoll).

Però a partir del segle X al-Andalus va assolir un alt grau d'islamització, es va obrir a la influència d'orient i s'hi va iniciar una economia en que la producció agrícola i l'artesana eren enfocades de cara al mercat. Això provocà la migració dels propietaris de terres, grans i mitjans, cap a Còrdova o cap a capitals de les *coros* (províncies) per dedicar-se a negocis, esdevenir funcionaris o exercir alguna professió liberal. El camp es va deixar en mans de colons, generalment *mawlàs* (clients convertits a l'Islam), els quals, per la seva condició pagesa, eren menyspreats fins i tot més encara que molts esclaus urbans.

Homes lliures del camp i esclaus urbans van alimentar els oficis artesans i els grans tallers i obradors de l'estat, i van fer renéixer els gremis. Les produccions tèxtils (seda, lli, cotó i llana), de cuirs (repussats, assaonats, adobats, pergamins, pellisses, calçat ...), de ceràmica i de vidre, eren les més importants, seguides de l'artesanía del metall (coure, bronze), l'orfebreria i les talles d'ívorí. La producció de baixa qualitat era absorbida pel mercat interior i el Magrib; la d'alta qualitat (seda, pelleteria, teixits fins, voris, etc., en part produïts als tallers estatals) era destinada al mercat interior de luxe, l'Europa cristiana, Tunis i fins i tot l'orient (www.xtec.es/~csoria1).

La minería va tenir un ressorgiment en relació amb l'època visigòtica, encara que no es van superar les tècniques romanes, ni es van aconseguir les seves cotes d'eficàcia. Sembla que l'explotació minera la van fer particulars. L'agricultura va continuar essent la tradicional, i encara era poc tecnificada en el conreu del blat i de l'ordi. Van atreure l'atenció els conreus de regadiu (recuperació de tècniques de regadiu romanes i iranians, utilització de sínies ...) i tots aquells productes que implicaven una comercialització rendible (oli d'oliva, vi, taronges, figues ...) o una utilitat per a la indústria (morera, lli, espart, arròs ...). La ramadería es va centrar sobretot en la cria d'ovelles, cabres, ases i mules; i van quedar en un segon pla les ramaderies bovina i cavallina (www.xtec.es/~csoria1).

Una economia tan abocada al mercat necessitava uns bons canals de difusió interior i exterior, i una moneda fiable. Les rutes interiors, pràcticament aprofitant el traçat de les calçades romanes, es recolzaven sobre una ruta central (Sevilla o Màlaga, Córdoba, Toledo, Saragossa) i una altra de costanera (Turtūša, València, Múrcia), amb derivacions.

El comerç de Turtūša

Segons J.M. Salrach (1987:270), els intercanvis de Turtūša amb els sarraïns augmentaren durant tota la primera meitat del segle XI. És un comerç que en uns casos es devia fer per via marítima i en uns altres per terra, pel camí de Lleida- Saragossa-València. El trajecte directe Barcelona-Turtūša no sembla gaire freqüentat potser perquè aquesta banda de la Marca era insegura.

D'aquest comerç hom en coneix bé les exportacions, però hi ha poca informació sobre les importacions. Les exportacions musulmanes de Turtūša es basaven en productes com la canya de sucre i la indústria sucrera de transformació, la ramaderia i la manufactura de llana, la indústria tèxtil amb cuir, la pesca i la fusta. També s'exportaven teixits de cotó, seda, i brocat, guarniments de parada (selles, frens) i possiblement drogues, perfums, joies, arquetes d'ivori, etc. A més, també hi havia l'explotació de pedreres de l'anomenat jaspi tortosí (Bayerri, 1954: 398-99).

Pel que fa a la fusta, val a dir que ja llavors era famosa la fusta de pi roig dels Ports de Beseit, de la qual es diu que serví per fer els teginats de la Mesquita de Còrdova. Sembla que gràcies a aquesta indústria de la fusta va néixer una important tradició de construcció de vaixells. A més a més, durant l'època musulmana també s'explotaren les salines deltaïques d'una manera significativa (webs.demasiado.com).

Quant a les importacions, hom pensa que a al-Andalus podia comprar als comtats catalans esclaus, fusta i armes. P. Bonnassie hi afegeix els guerrers especialitzats. El comerç de productes de luxe d'al-Andalus a canvi de productes cristians pesats, voluminosos i de poc valor unitari sembla que hauria d'inclinar la balança comercial a favor del món musulmà. P. Bonnassie proposa una alternativa a aquest desequilibri i apel·la a la balança de pagaments: les soldades dels mercenaris enrolats en els exèrcits musulmans, el botí d'algunes expedicions afortunades i les paries haurien permès equilibrar el

dèficit (Salrach, 1987: 271). Pel que fa als esclaus, es tractava d'un comerç que ocupa majoritàriament a francs i jueus, amb el port de Turtūša com a una de les vies principals d'entrada. Aquests sovint procedien de l'Europa oriental i eren distribuïts per tot el món islàmic pels jueus dedicats a aquest comerç (Sancho, 2005: 47).

Les bones relacions entre la dinastia eslava saqâliba que regnava a la taifa de Turtūša el segon terç del segle XI i els comtes del casal de Barcelona van afavorir, sens dubte, els intercanvis comercials. Una bona mostra d'aquestes bones relacions les podem trobar en l'episodi del segrest el 1052, a Narbona, de la comtessa Almodis de Tolosa fet per naus de Turtūša posades a disposició del comte de Barcelona Ramon Berenguer I per l'emir d'aquella ciutat (Guichard, 1998: 128)

La moneda

El sistema monetari musulmà va ser una còpia dels sistemes bizantí i persa. La moneda principal era d'or, el *dinar*. Després hi havia la moneda d'argent, el *dîrham*, amb un dècim de valor del *dinar*. Els cristians usaven monedes musulmanes, ja que a inicis del segle XI no disposaven de sistema monetari propi (Reynal, 1995: 70).

La primera referència documental de numerari andalusí a Catalunya és de l'any 970, però és des del 985 que la moneda d'or musulmana comença a circular amb profusió (Salrach, 1987, 272). Els *dinars* andalusins que circulaven per Catalunya a la primera meitat del segle XI havien estat encunyats per seques distintes i en èpoques diferents. Amb algunes excepcions, les peces d'or característiques d'aquest segle a al-Andalus van ser encunyades sobre un mòdul més petit que el d'època califal i amb una elevada proporció de coure o plata en allitada (Barceló, 1999: 108). A imitació del numerari andalusí, des de cap al 1018 es bateren *dinars* a la seca comtal de Barcelona. La responsabilitat de l'encunyació fou confiada a diferents personatges jueus (Salrach, 1987, 273).

Turtūša va pagar pàries molt aviat al comte de Barcelona, ja a mitjan segle X, procedents de les *ràfiques* o peatges del seu port. Però amb la disgregació califal el pagament de pàries es sistematitza a partir mitjan segle XI (Balaña, 1992: 57). Com que la taifa de Turtūša juntament amb la de Lleida eren les principals fonts de pagaments de pàries al Casal de Barcelona, les relacions dels comtes catalans amb ella havia de ser forçosament amistosa (Miravall, 1999: 183).

Al llarg del domini islàmic, Turtūša emprà els tipus de moneda generals a tot al-Andalus, inicialment l'emiral i després la califal, concebuts en argent i en la unitat del *dîrham*: a Kûna (Ulldecona) se n'han trobat exemplars. Les monedes taifals s'ajustaren als models califals i Saragossa n'emetia ja el 1024. A Turtūša s'encunyaren també d'ençà d'independitzar-se la ciutat-estat, tot i que ja n'havia encunyat en època visigòtica (García, Giralt, 1998: 137). Els estudis realitzats darrerament per diversos investigadors, sobretot per Anna M. Balaguer, permeten un coneixement quasi absolut d'aquestes emissions de Turtūša i Lleida, realitzades pels sobirans més per raons de prestigi que no pas per fretura (Miravall, 1999: 181).

Arqueta de Hišām II. Orfebreria de plata d'època califal.

Font: <http://www.xtec.es/~xripoll/cat/islam2.htm>

Les emissions de Turtūša presenten un monetari ben interessant i un dels millors estudiats, amb noms o títols ben variats, tot i ésser la ciutat-estat més poc estudiada (Miravall, 1999: 182). Es pot dir que és el regne de taifes amb més

varietat de monedes encunyades durant el segle XI, detall que prova la importància de la població (Rovira i Virgili, 1976: 595 III). Concretament del període que ens ocupa, coneixem monedes de Mugahid i de Labib al-Amirí, el qual feu tres encunyacions de *dîrham*, amb el seu nom. De Muqātil coneixem *dîrhams* a partir del 1039; d'ell en total es conserven 18 encunyacions. Yala deixava 4 encunyacions de *dîrham* i de Suleyman es coneixen 9 encunyacions (Miravall, 1999: 181).

Malgrat això, és de destacar l'absència de troballes de monedes a la vall baixa de l'Ebre, inclosa la ciutat de Tortosa. Totes les troballes consignades fins ara de peces encunyades a Turtūša s'han trobat ben lluny del lloc d'emissió: a Saragossa, a València, a la província de Jaén i a Lorca. Aquesta diferència en la distribució de les descobertes de peces no resulta fàcil d'explicar (Barceló, 1999: 103). Sobre aquesta irregular distribució de les troballes de moneda de la taifa tortosina, A. Curto dona una explicació plausible a la manca de troballes monetàries a la ciutat de Tortosa (veure Annex 4)

Tot plegat, és evident que el comerç va ser un dels pilars econòmics per a l-Andalus. La ciutat de a Turtūša va tenir un paper preponderant en aquest camp, a causa de la seva posició estratègica, amb un bon port obert al Mediterrani, com a porta de la via fluvial cap a l'interior de la Península i situada a la frontera amb els comtats catalans. Les relacions de la taifa de Turtūša amb els comtats catalans eren evidents des del moment que Turtūša els hi pagava pàries des de mitjan segle XI.

Finalment, pel que fa a la moneda, la circulació de numerari taifal als comtats catalans és molt freqüent com a conseqüència dels pagaments de les pàries. Les emissions monetàries de la taifa de Turtūša van ser nombroses i estan ben documentades; és un bon indicador de l'àmplia circulació que va tenir les monedes de la taifa tortosina.

CAPÍTOL 3 L'Ebre, una via fluvial.

El riu Ebre era una ruta de comunicació força important en aquella època i Turtūša era en certa manera, a més d'un important port marítim, una ciutat fluvial.

Per al món musulmà durant l'Edat Mitjana, el mar fou el principal mitjà utilitzat per al tràfic comercial, un tràfic basat en una bona flota mercant i en uns grans ports dotats de drassanes. Gràcies a les fonts escrites, sabem que es transportaven productes des de Síria fins a Almeria, sobre tot, cereals, vi i oli. Aquestes naus també portaven objectes de luxe i transportaven als creients que desitjaven peregrinar fins a La Meca.

En algunes ocasions, la navegació es relaciona amb els enfrontaments bèl·lics. Possiblement, el desenvolupament naval que es produeix a al-Andalus amb els Omeies es degut a la dificultat que tenen per a rebutjar l'atac dels normands que, l'any 844, arriben a Sevilla remuntant el Guadalquivir. Aquest fet fa que 'Abd al-Rahman II construeixi unes drassanes a la ciutat i una flota que els faci front amb èxit. Però fou 'Abd al-Rahman III qui, en la primera meitat del segle x, du a terme una autèntica política naval per a disputar als fatimís el control del Mediterrani occidental (clio.rediris.es).

En general, els ports d'arribada tenen grans molls i drassanes on es construeixen i reparen els vaixells. També, hi han ports d'avituallament on es pot comerciar al detall. Són nombrosos els ports de cabotatge, on el règim de vents sempre es propici i, per tant, la navegació es més segura. Com auxili dels navegants existeixen, al llarg de la línia de costa, atalaies en les quals durant la nit s'encenen focs que serveixen d'orientació (clio.rediris.es).

El paper marítim que va tenir la ciutat de Turtūša durant l'etapa de domini musulmà és indiscutible. 'Abd al-Rahman III va fer construir l'any 944 unes drassanes encerclades de muralles que funcionaven amb la fusta que arribava dels Ports de Caro i de la que arribava dels Pirineus a través del riu (personal5.iddeo.es). D'aquestes drassanes en disposem la seva làpida fundacional, que es troba adossada a un dels murs de la catedral de Tortosa. També n'hi ha una còpia al Museu Marítim de Barcelona (Reials Drassanes).

Cal tenir en compte que, en l'època musulmana, no totes les ciutats portuàries d'al-Andalus disposaven de drassanes. En tenim coneixement, a més de les de Turtūša, de les de Dénia, Pechina-Almeria, Sevilla, Màlaga i Mallorca. El fet que el port de Turtūša fos triat per 'Abd al-Rahman III per a construir-hi unes importants drassanes ens parla de la importància que ja tenia el port de Turtūša en aquell moment. Aquestes drassanes estatals anaren associades a una important indústria bèl·lica finançada pel sultà i que degué contribuir considerablement a la dinamització econòmica i al consegüent creixement demogràfic i urbanístic de la ciutat (García i Giralt, 1998: 158). De fet, Turtūša ja era en aquella època refugi habitual de les expedicions navals del califa contra els territoris francs o els comtats catalans (Barral i Bohigas, 1997: 36-37).

Gràcies a al-Idrīsī (1100-1165), viatger i geògraf del segle XI sabem que les drassanes de Turtūša van servir per a controlar la costa Mediterrània i que estaven circuïdes per 17 torres (Baila, 1999: 38). Tenim referències d'un capità de Turtūša, anomenat Sulaymān ibn 'Afiya al-Turtūšī que amb els seus vaixells va anar a Sicília l'any 830 com a part d'un nombrós estol per a socórrer a la ciutat contra el setge bizantí (Barral i Bohigas, 1997: 36).

El comerç marítim de Turtūša era molt intens amb el port d'Almeria i d'allà es comunicava amb l'orient. Turtūša era un pas obligat de totes aquelles mercaderies que anaven cap a Saragossa i encara més cap al nord-oest.

Navegació fluvial

A les drassanes de Turtūša es construïen tant vaixells per a la navegació marítima com fluvial. En aquesta època, el riu Ebre era navegable fins a Tudela i permetia un comerç fluvial realitzat en gran part amb naus polivalents i de poc calat, que servien tant per al comerç marítim com per al fluvial degut al poc calat de les naus musulmanes. El port o ports marítims de Turtūša, eren el punt de sortida de la navegació fluvial, sobretot de vaixells procedents d'Almeria i València (Iglésies, 1961: 17). El port que estava situat més cap a l'interior, es trobava al costat mateix de la ciutat i apareix mencionat a la documentació medieval (personal5.iddeo.es).

L'ús de l'Ebre com una via de comunicació des de la costa no ens ha d'estranyar, ja que està documentat el seu ús des dels fenicis fins als romans, amb transaccions comercials via fluvial des de Tortosa fins a Logronyo. De fet, aquest aprofitament de les vies existents en temps dels romans és una tònica general per part de la civilització islàmica. Una d'aquestes vies principals era la que anava de Córdoba per Pechina fins a Múrcia i d'allà seguint el Mediterrani fins a València i Turtūša (Bayerri, 1954: 402).

De la importància del riu com a via de pas ens en dóna un impressionant testimoni el poema anònim *Chanson de Roland*, escrit a inicis del segle XII. El poema (103-04) fa referència a una potent esquadra sarraïna que remunta l'Ebre des del delta per enfrontar-se, a Saragossa, amb l'exèrcit de Carlemany. Es tracta d'una gran flota composta per galiasses, galeres ràpides, xalanes i esquifs. La seva navegació per l'Ebre seria possible gràcies al fet que aquest tipus de vaixells són de poc calat.

En ser conquerida pels musulmans, Turtūša veia com al seu port arribaven productes tant de l'interior de la Península com d'altres indrets de la Mediterrània. L'Ebre havia estat i continuava sent una via fluvial molt important per a comunicar Saragossa amb Turtūša i la resta de ciutats marítimes. Les barques, carregades de blat, fusta o altres matèries primeres anaven riu avall, feien escala a Turtūša i després seguien navegant fins a Almeria, el port més important d'al-Andalus, d'on salpaven vaixells cap a Síria, Egipte, Itàlia o Turquia. A més, a Turtūša també arribaven productes exòtics, de luxe, com pedres precioses, perfums o teixits, molt cobejats pels àrabs rics i pels cristians nobles (webs.demasiado.com).

El comerç tortosí per la via fluvial de l'Ebre, de Saragossa a la mar, assolí gran importància ja en el califat d' 'Abd al-Rahman III i en temps dels reis de taifes (Rovira i Virgili: 1976, II, 405). Les comunicacions fluvials foren importants, sobretot per l'Ebre, el Cinca i el Segre i els seus afluents cap a les valls pirinenques (Hurtado i Mestre, 1995: 78). El trajecte entre Turtūša i Mequinensa es feia en tres etapes: de Turtūša a Miravet, d'aquí a Flix i finalment a Mequinensa. Amb quatre jornades més s'arribava a Saragossa (Sancho, 2005 : 102; Bramon, 200: 140). S'han de tenir en compte els grans avantatges que representava la navegació fluvial pel desenvolupament del comerç, una navegació que permetia el transport de quantitats importants de mercaderies (Sancho, 2005: 102).

El port de Turtūša exportava fusta (pi blanc) i galena amb una ampla gamma de productes de l'interior dels Pirineus i d'Aragó i àdhuc de les regions atlàntiques. Per a valorar la importància que va adquirir Turtūša com a port marítim i fluvial de primera magnitud, ens són de gran utilitat les descripcions dels diversos cronistes musulmans contemporanis o immediatament posteriors. Al-Zuhrî, geògraf àrab del segle XII, escrivia: *Turtūša exporta fusta de boix a al-Andalus i a al-Magrib. Hi ha mines d'alcohol d'antimoni i qartayinnî que s'exporta a orient; molta mel, més que en cap altre lloc del món* (Miravall, 1999: 147-148).

També narra Al-Zuhrî: *Després, aquell riu (el Segre) baixa, juntament amb l'Ebre, des de la ciutat de Mequinensa (madîna Miqnassa) fins a la ciutat de Turtūša, on desemboca a deu paransagues (aproximadament unes 30 milles)... Turtūša és una ciutat ben fornida de fruits i fruita....* (Reynal, 1995: 89). Finalment explica: *La longitud d'aquest riu des del mont d'Alfaro fins que desemboca al mar és de quinze jornades. Els seus riberencs intercanvien senyals lluminosos amb torxes en un tram de cent milles i el mateix fan des de la fortalesa de Flix fins a la ciutat de Turtūša que és a la seva riba* (Bramon, 2000: 82).

També tenim el valuós testimoni del viatger i geògraf al-Himyarî, *Tortosa és una de les sortides del país a la Mediterrània i una de les escales marítimes: comerciants de tot arreu hi arriben amb freqüència.* Al-Idrîsî (1100-1165), viatger i geògraf del segle XI, narrava: *Madina Sarqusta és metròpolis de les ciutats d'Espanya, i està sobre la riba d'un gran riu denominat Ebre...I després a Turtūša i talla per l'occident d'enllà al mar...De Maqnasa a Turtūša dues jornades, que són cinquanta milles; i de Turtūša a la caiguda del riu al mar dotze milles...I d'Afrâga a Medina Turtūša cinquanta milles* (Miravall, 1999: 201).

Pel que fa a la importància del riu com a base de la indústria tortosina, tenim la descripció d'al-Qazwini, geògraf del segle XIII: *A Tortosa hi ha una mina d'excel·lent Kuhl i una altra de vidre. En el riu es crien la llisa i el suri. D'aquest riu surten martes i també hi ha molins instal·lats sobre plataformes....la roda hidràulica gira per l'exterior de la plataforma amb la força de l'aigua.. i pot traslladar-se d'un lloc a l'altre.* Tenia significació, doncs la molinaria fluvial mòbil en relació amb la qual s'esmenta un bon grapat d'innovacions (Baila, 1999: 40).

Tot plegat podem dir que la ciutat de Turtūša era el centre d'un comerç pròsper de projeccions tetradimensionals: Catalunya, Aragó, València i la Mediterrània. El gruix del comerç es feia mitjançant les vies marítimes o fluvials, fet molt lligat amb un ferm mercat local i amb una important indústria complementària, sobretot la naval (Miravall, 1973: 7).

D'aquesta forma, es pot considerar Turtūša com un dels nusos vertebradors de la xarxa que connectava la Catalunya musulmana amb Córdoba, Almeria, Bagdad, Damasc, El Caire o Samarcanda. Les amples relacions amb l'Orient van provocar un desenvolupament cultural i econòmic molt més elevat i refinat que el que es produïa a la Catalunya cristiana. A més, també podem pensar que tant Turtūša com Lleida van servir de pont per tal que els comtats del nord, cristians, es civilitzessin i mantinguessin relacions amb la resta de la Mediterrània i l'Orient, i que després això va afavorir l'expansió catalana més enllà del mar.

CAPÍTOL 4 La comunitat jueva de Turtūša

Els jueus que habitaven a la taifa tortosina tenien un pes important en el comerç de la ciutat, de forma similar a altres indrets del Mediterrani a l'Edat Mitjana.

La invasió musulmana va alliberar als jueus de l'opressió visigòtica i en certs casos aquests van col·laborar en la guàrdia de castells i ciutats. El govern àrab va portar una època de floriment per a la jueria espanyola (Casanovas, 1998: 193; sefarad.rediris.es). Amb l'arribada dels musulmans, les comunitats jueves en general van gaudir d'una etapa de prosperitat, d'una certa permissivitat i llibertat de culte, donada la tolerància del nou govern i a canvi del pagament d'algun tribut. Com a conseqüència d'aquesta tolerància, hi va haver un augment important de població. Va ser, tal vegada, a les ciutats on es van conservar les més grans comunitats de mossàrabs i jueus, a títol de protegits. Els estudis talmúdics prengueren un nou impuls, i es renovaren les arts de l'escriptura (www.tortosa.altanet.org).

Amb l'establiment de la dinastia omniada a Còrdova millorà notablement la condició dels jueus, per als quals comença un període d'esplendor. Van desplegar una gran activitat en les arts i en les ciències, en el comerç i en la indústria (Rovira i Virgili, 1976: III, 363). El regnat d' 'Abd al-Rahman III, el qual va fer de Còrdova la capital cultural de l'Oest, fou una Edat d'Or per als jueus; van estudiar àrab i van erigir prosperes comunitats a Sevilla, Granada i Còrdova, la capital. Sota el Califat, els jueus podien preservar els seus ritus i tradicions i la coexistència pacífica va conduir al seu floriment econòmic i social. Poc a poc van començar a obtenir posicions importants en l'administració del Califat i també es van distingir com a hàbils artesans.

Els jueus van dur a terme un paper preponderant en les caravanes que creuaven les rutes principals d'al-Andalus i les seves ciutats; les pells, teles i joies eren les seves mercaderies principals. La comunitat jueva de Còrdova va gaudir d'un creixement extraordinari sota la protecció d' 'Abd al-Rahman III, i tenien el recolzament reial en les seves relacions amb l' Estat.

La caiguda del Califat va portar a l'aparició dels regnes de taifes i a una certa persecució dels jueus, en clar contrast amb el període de tolerància anterior. Malgrat tot, els jueus eren valorats com a consellers, metges i polítics, particularment Ibn Nagrela de Granada. D'aquesta forma, els regnes de taifes van viure una època de floriment cultural per als jueus de la Península Ibèrica. La filosofia i la ciència foren afavorides, i els jueus van destacar com a intel·lectuals, administradors i diplomàtics, i especialment com a poetes. Fou el segle d'or de la poesia hispano-hebrea (sefarad.rediris.es).

El contacte obert amb l'Orient i l'Occident va produir una mena de jueu amb coneixements amplis i que podia ser alhora poeta, metge, científic i filòsof, en particular en ciències naturals i astronomia (aquesta darrera disciplina amb una considerable influència àrab).

Amb les invasions almoràvits i almohades, la intolerància va anar en augment i els jueus van començar a buscar refugi en els regnes cristians del nord. L'Edat d'Or d'al-Andalus s'havia acabat (sefarad.rediris.es)

Els jueus i Turtūša

D'entrada, val a dir que hi ha poca informació dels jueus de Turtūša abans de l'any 1148. Se sap que la ciutat ja havia comtat amb una comunitat jueva en època visigòtica (García i Giralt, 1998: 137). El que sembla cert és que, a l'igual que la Turtūša taifal significa el moment de la gran florida de les lletres i de les ciències, és també la gran florida per als jueus tortosins: trobem geògrafs, pensadors, literats que fan una gran aportació; ressò universal té el filòleg

Menahem ibn Sarûq, autor de la primera gramàtica de la llengua hebrea i del seu primer diccionari (Miravall 2004: 25).

La comunitat jueva de Turtūša, a causa de la posició fronterera i de la tradició comercial fou el nexa d'intercanvi entre les comunitats cristiana i islàmica. No ens ha d'estranyar la rellevància de la colònia de Turtūša, i l'aparició de figures amb ressò dins del context peninsular. Dos tipus de comerç són fonamentals per al desenvolupament general de la ciutat en la seva qualitat de frontera extrema, en els quals sembla ésser que és gran la participació dels jueus: el de l'or amb els regnes cristians del nord, procedent del Sudan i de Mali a través de Sàhara, el Magrib i al-Andalus, i el tràfec d'esclaus, procedents de terres cristianes (Miravall, 1999: 87).

Organitzats enaljames regides per un consell d'ancians, els jueus vivien en barris intramurs. Tot i això, la primera notícia de l'existència d'un call, o d'un espai concret habitat per la comunitat i per al seu ús exclusiu és posterior a la conquesta cristiana. Fou llavors que el comte Ramon Berenguer IV, per mitjà de la carta de franqueses, fa donació de les drassanes àrabs per a la construcció de seixanta habitatges (www.tortosa.altanet.org).

Hi han discrepàncies d'opinió pel que fa a la convivència dels jueus a la Turtūša taifal. D'una banda, hi ha qui creu que els musulmans no van perseguir els seguidors d'altres religions, sinó que van conviure-hi amb jueus i cristians. Una causa la podem trobar en que tampoc convenia gaire que els tortosins cristians o sefardites es convertissin a l'Islam, ja que si es mantenien en les seves religions estaven obligats a pagar uns impostos elevats. Aquest fet explica que les autoritats musulmanes no pressionessin massa a la comunitat jueva (Rovira i Virgili: 1976, III 382-383)

D'altra banda, hi han historiadors que sostenen que la comunitat jueva es va veure assetjada amb l'etapa de les taifes perquè els jueus havien aconseguit bons càrrecs de funcionaris amb l'estat califal, fet que provocà moltes enveges entre la població musulmana (Casanovas, 1998: 194).

Una posició similar sosté R. Miravall (1973: 8-9), el qual creu que al poble hebreu se'l tolera d'un forma molt relativa i amb l'arribada dels almoràvits la seva situació empitjora per l'intransigència dels nou vinguts. Així, no ens ha d'estranyar que rebessin als conqueridors catalans amb una certa dosi d'alleujament.

Castell de la Suda.

Font: <http://www.ebre.com/tortosa>

Un altre punt de discrepància pel que fa a la comunitat jueva de Turtūša el podem trobar a l'hora de fer una estimació del seu nombre. Algunes fonts sostenen que aquesta comunitat era nombrosa a l'època taifal, fet que es remunta a època visigòtica. Així, veiem com R. Miravall (1999: 71) ens diu que la comunitat jueva de Turtūša era una de les més florents d'al-Andalus i al segle XI, segons els geògrafs àrabs, crida l'atenció la densitat de població jueva a la regió tortosina. També tenim l'aportació de J. Iglésies (1961: 24) que narra com a Turtūša hi hagué un call jueu molt pròsper, que contenia una població inferior a la indígena, però superior a la musulmana. Del mateix parer és l'opinió de E. Bayerri (1954: 374-75).

En canvi, hi ha l'opinió d'A. Curto que sosté que aquesta comunitat jueva d'època taifal no podia ser gaire nombrosa, ja que en el segle XIV, una època de la qual sí es té informació, la comunitat jueva de Tortosa era només d'uns 300 membres, això tenint en compte que es tractava d'un període de creixement de la ciutat i en que els jueus havien tingut més facilitats per a establir-se a la ciutat (Veure Annex 4). A més, si ho comparem amb Lleida, una ciutat contemporània, amb un pes demogràfic similar i de la que sí que hi han dades, ens trobem amb una comunitat petita, d'unes trenta famílies, dedicades bàsicament a oficis com assaonadors, guarnimenters, sabaters i comerciants o agricultors (Casanovas, 1998: 197)

Pel que fa als personatges jueus cèlebres de la Turtūša del segle XI, he pogut trobar referències dels següents:

Menahen ben Saruq. Comerciant, poeta i filòleg, autor d'una gramàtica hebrea basada en la llengua àrab.

Ibrahim ben Iacob. Metge i comerciant, qui amb el relat dels seus viatges comercials proporciona una valuosíssima descripció geogràfica de gran influència entre els tractadistes àrabs.

Es pot veure que s'han trobat pocs personatges jueus rellevants, cosa que no ens ha d'estranyar pas perquè els jueus formaven part d'una minoria discriminada i allunyada del poder. Això fa que no sigui fàcil que les fonts de l'època en facin esment a no ser que fossin personatges de notòria rellevància pública. Però malgrat tot, és significatiu que els dos personatges trobats tinguessin, a més de la seva faceta cultural, una faceta comercial. Això enllaça perfectament amb allò esmentat anteriorment, d'una mena d'home jueu polifacètic, amb amplis coneixements culturals, comerciant i viatger obert a Orient i Occident. Val a dir, que no hi ha cap personatge musulmà del segle XI del qual es destaquï la seva faceta de comerciant.

CONCLUSIONS

La ciutat de Turtūša compta al segle XI amb una població que pot oscil·lar entre 6000 i 10000 habitants, amb els seus banys, amb un comerç important i amb un port amb un tràfec notable i que té en les seves drassanes un pol de desenvolupament de primer ordre. Aquell segle XI va significar per a la ciutat una època d'esplendor que també es va evidenciar en la vessant cultural i artística, en la qual van abundar els intercanvis amb Còrdova, veritable centre cultural del món islàmic.

Però el segle XI va comportar un debilitament del poder polític de les taifes, sobretot de les frontereres, incapaces de fer front per elles soles a l'ambició territorial dels regnes cristians del nord. Això va comportar que el pagament de pàries es fes sistemàtic a partir de mitjan de segle, un pagament que no va fer més que debilitar encara més el poder de la taifa de Turtūša i enfortir l'economia dels comtats catalans del nord.

Pel que fa al comerç, és evident que Turtūša va ser un dels pilars econòmics per a al-Andalus. La ciutat va tenir un paper preponderant en aquest camp a causa de la seva posició estratègica, amb unes relacions amb els comtats catalans evidents des del moment que la taifa de Turtūša els hi pagava pàries. Les relacions comercials també es produïen d'una forma més o menys fluides, ja que interessaven a totes dues parts. Pel que fa a la moneda, la circulació de numerari taifal als comtats catalans és molt freqüent com a conseqüència dels pagaments de les pàries i del comerç d'or i d'esclaus. Les emissions monetàries de la taifa de Turtūša van ser nombroses i van circular molt pels regnes cristians del nord, indicador valuós de les relacions entre musulmans i cristians.

Aquest comerç de la taifa tortosina es feia principalment per les vies marítimes i fluvials, i enllaçava l'interior peninsular amb la Mediterrània i els comtats catalans del nord amb les taifes musulmanes del sud. En aquest comerç, la indústria naval va tenir un paper complementari cabdal. Tot plegat, feia de Turtūša un dels nusos vertebradors de la xarxa que connectava la Catalunya musulmana amb altres ciutats de la Mediterrània i feia de porta a l'entrada des d'Orient d'uns corrents culturals molt avançats per als regnes cristians del nord.

Finalment, he posat en evidència que en la faceta cultural i comercial de la Turtūša del segle XI els jueus hi tenien un paper preponderant, tot i que les fonts de l'època no hi facin gaire esment. D'altra banda, s'han pogut evidenciar dos punts de discrepància pel que fa a la comunitat jueva: el primer pel que fa al grau de tolerància que va trobar aquesta comunitat en època taifal i el segon a l'hora de fer una estimació del nombre de jueus que residien a la ciutat de Turtūša en el segle XI.

Jo m'inclino a pensar que la situació de la comunitat jueva en època taifal va empitjorar en època taifal respecte a l'època califal. Això ho evidencia l'alleujament i col·laboració amb que van rebre els jueus als cristians i les concessions que els hi va fer Ramon Berenguer IV després de la conquesta de la taifa de Turtūša com a mostra d'agraïment. Pel que fa al nombre de jueus que vivien al call tortosí en el segle XI, no es poden fer gaires aproximacions per la manca de dades, però les interpretacions fetes per A. Curto m'han semblat ben argumentades.

La taifa de Turtūša és l'única que no disposa d'una història monogràfica. Amb aquest treball espero que s'hagi fet una mica de llum sobre el que va ésser una etapa brillant de la història de l'anomenada Catalunya nova.

En un futur, seria força interessant aprofundir en la hipòtesi que proposa A. Canto (Casanovas, 1998: 111), segons la qual les emissions dels diferents regnes de taifes van seguir un esquema o model de circulació tancat en que les peces provinents d'altres llocs no tenen funció i els seus posseïdors les canvien o retiren de la circulació perquè solament tenen el valor intrínsec del metall.

Finalment, també voldria valorar la viabilitat de la hipòtesi oberta per J. Iglésies i E. Bayerri pel que fa a la separació física dels habitants de Turtūša en musulmans, jueus i indígenes, tots amb els seus respectius barris o zones habitables perfectament delimitades a l'interior de la ciutat, una ciutat en la qual la comunitat musulmana estaria en minoria. Tot i la dificultat de l'empresa, els estudis arqueològics duts a terme per A. Curto a la ciutat i els que es puguin dur a terme en un futur tindrien molt a dir pel que fa a aquesta hipòtesi.

BIBLIOGRAFIA

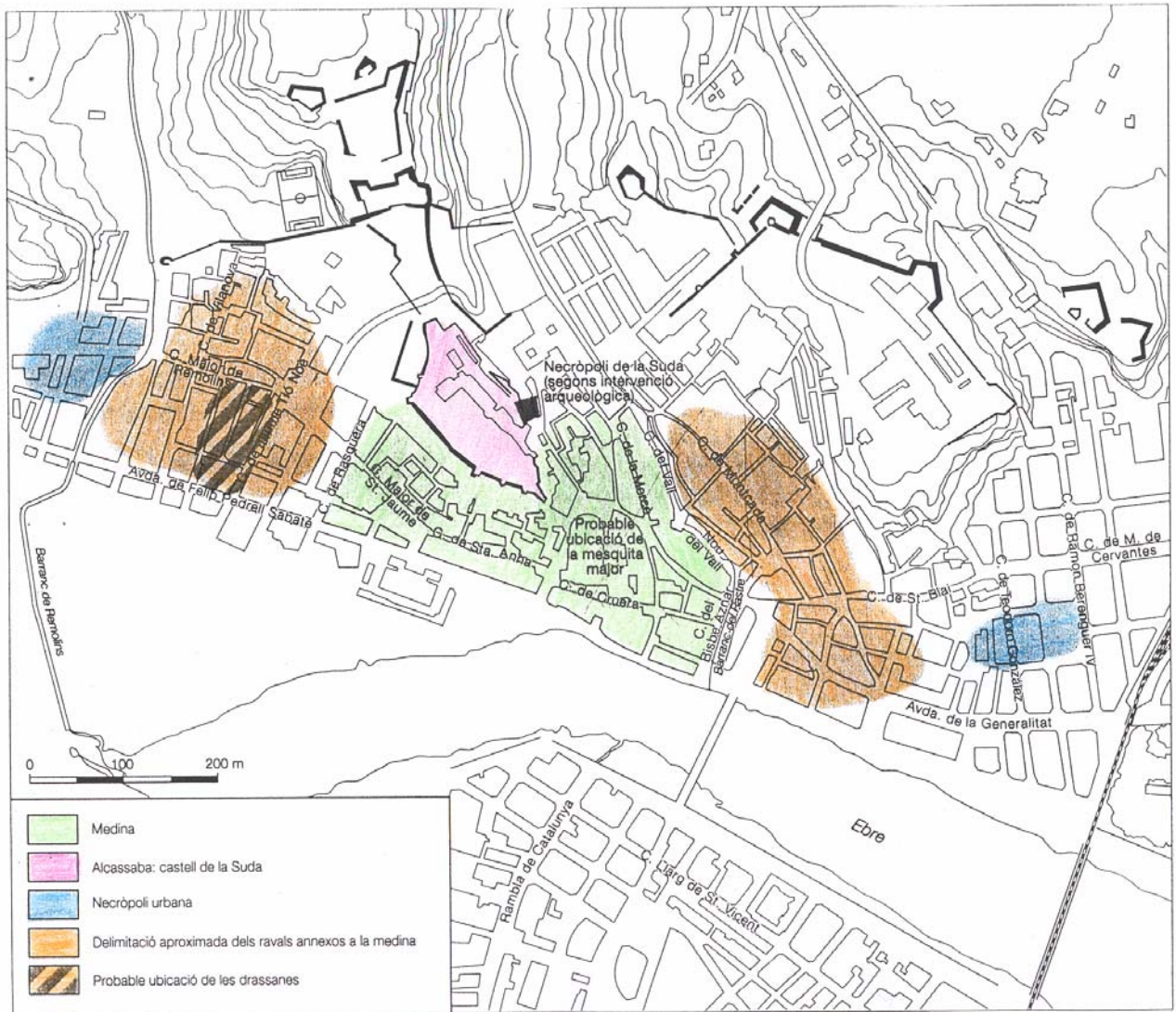
- Anònim: *La cançó de Roland*, Traducció Joan Jubany, Barcelona, Ed. Quaderns Crema, 1984.
- BAILA PALLARÉS, Miquel A. : *La ciutat de Tortosa. Evolució de l'espai urbà*, Vinaròs, Ed Antinea, 1999.
- BALAÑÀ I ABADIA, P. : *Crònica Política de la Pre-Catalunya Islàmica*, BCN, Rafael Dalmau, 1992.
- BALAÑÀ I ABADIA, P. : *L'islam a Catalunya (segles VIII-XII)*, BCN, Rafael Dalmau, 1997.
- BALAÑÀ I ABADIA, P. : *Els musulmans a Catalunya*, Sabadell, AUSA, 1993.
- BALAÑÀ I ABADIA, P. : *Bibliografia comentada de l'Islam a Catalunya (713-1153)*. Lleida, Pagès, 1998.
- BALLESTIN NAVARRO, X.: *Tortosa, al-Andalus, Magrib, Orient: relacions culturals*, Tortosa, Recerca 93, 1993.
- BARRAL I ALTET, X. , BOHIGAS I BALAGUER, P. i altres: *Catalunya Romànica. Volum XXVI*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1997.
- BARCELÓ, M. : *Musulmans i Catalunya*, Barcelona, Ed. Empúries, 1999.
- BAYERRI, E. : *Historia de Tortosa y su comarca. Volum VI*, Tortosa, Algueró i Bages, 1954.
- BRAMON, D.: *De quam érem o no musulmans*, BCN, Eumo/ IEC, 2000.
- CASANOVAS, GARCIA, GIRALT, DOMÈNECH, GUICHARD i altres *Islam i Catalunya*, Barcelona, MHC i Lunwerg Editores, 1998.
- HURTADO, V.; MESTRE, J.: *Atles d'Història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1995.
- IBN 'IDARI: *La caída del califato de Córdoba y los reyes de taifas*, Traducció F. Maíllo Salgado, Salamanca, Estudios Árabes e Islàmicos, 1993.
- IGLESIES I FORT, J. : *La conquesta de Tortosa, Episodis de la història*, Barcelona, Rafael Dalmau Editor, 1961.
- MIRAVALL, R. : *El call jueu de Tortosa, l'any 1149*, Barcelona, Editorial R. Dalmau, n° 179 de la col. Episodis de la Història, 1973.

- MIRAVALL, R.: *Madina Turtuxa*, Tortosa, Ed. Dertosa, 1999.
- MIRAVALL, R.: *Tortosa, la ciutat pas a pas*, Tortosa, Ed. L'estel, 2004.
- REYNAL i ALIBÉS R. : *Visigots i musulmans*, Barcelona, Edició Barcanova, 1995.
- REYNAL i ALIBÉS, R. : *Abú-Bequer, el tortosí. La Catalunya sarraïna*, Barcelona, Graó, 1987.
- ROVIRA I VIRGILI, A. : *Història de Catalunya, II i III*, La Gran Enciclopedia Vasca, 1976.
- SALRACH, J.M. : *El procés de feudalització. Segles III-XII*, vol II de *La Història de Catalunya*, BCN, Edicions 62, 1987.
- SANCHO PLANAS, M.: *Catalunya any zero*, Barcelona, UOC, 2005.
- La Kasota. Secció d'història local. Tortosa. *Tortosa al món islàmic*.
http://webs.demasiado.com/gemepe/lakasota_islamica.html
[Consulta: 10 maig 2005]
- Ajuntament de Tortosa. *La presència jueva*.
<http://www.tortosa.altanet.org/ajtms/tortosa/intercat/BJueu/presencia.htm>
[Consulta: 10 maig 2005]
- Asociacion Cultural El Llagut. *Paso del Ebro, navegación i comercio*.
<http://personal5.iddeo.es/jmmv/seccion3-8.htm>
[Consulta: 10 maig 2005]
- Sarnago, Elena. *La navegación andalusí: barcos i cartografia*.
http://clio.rediris.es/fichas/islannave/naveandalus/nave_andalusi.htm
[Consulta: 10 maig 2005]
- Soria, Carmelo. *L'Islam a Hispània: Al-Andalus*.
<http://www.xtec.es/~csoria1/apunts/catala/islam%20.htm>
[Consulta: 10 maig 2005]
- Ripoll, Xavier. *L'islam a Catalunya. Activitats i treball*.
<http://www.xtec.es/~xripoll/cat/islam.htm>
[Consulta: 10 maig 2005]
- Museu d'Història de Catalunya. *El naixement d'una nació*.
http://www.mhcat.net/oferta_museal/exposici_permanent/el_naixement_d_una_naci [Consulta: 10 maig 2005]

- Ros Larena, Rosario. *Arte hispano musulmán. El urbanismo hispano musulmán.*
<http://www.liceus.com/cgi-bin/aco/ar/06/0639.asp> [Consulta: 10 maig 2005]
- Sefarad. *Los judios en el Al Andalus.*
<http://sefarad.rediris.es/textos/0judalandalu.htm> [Consulta: 10 maig 2005]
- López Monge, Aureli. *La història al voltant de l'Ebre.*
<http://www.ebreguia.com/ebreguia/paginas/patrimoni/historia.htm>
[Consulta: 10 maig 2005]

Annex 1

Plànol de la ciutat de Turtūša als segles x-XII dc/286-596H
Font: García i Giralt, 1998: 140

Annex 2

Mapa dels límits territorials de la taifa de Turtūša al segle XI
Font: Miravall, 1999:145

Annex 3

Mapa societat i economia a la vall de l'Ebre.
Font: HURTADO; MESTRE, 1995: 78

Annex 4

Entrevista a Albert Curto Homedes, historiador i Director de l'Arxiu Històric Comarcal de Tortosa

- Creu que el segle XI va ser una època d'esplendor per a la ciutat taifal de Turtūša, tant en l'aspecte cultural com econòmic?

Sí, va ser una bona època perquè es va gaudir d'una autonomia que va permetre un revifament tant cultural com econòmic, molt en la línia del que era la cultura andalusí.

- S'han realitzat troballes arqueològiques datades en el segle XI que ens permetin parlar d'una època d'esplendor per a la ciutat?

Del segle XI s'han trobat diverses estructures d'habitatge amb una gran riquesa ceramística, cosa que podia corroborar que aquest segle va ser positiu econòmicament.

- Els historiadors no es posen d'acord pel que fa a l'estimació de la població de la ciutat en època taifal. Quina és la seva opinió?

Jo crec que la ciutat musulmana al voltant del segle XI difícilment podia tenir més de 5000 habitants, tenint en compte el perímetre de la ciutat i que una part d'aquesta eren horts no habitats. Malgrat tot, és difícil fer estimacions perquè no es poden comptabilitzar fogatges ni hi ha dades escrites.

- Creu que la ciutat de Turtūša va ser durant el segle XI un important focus cultural ?

Crec que la ciutat de Turtūša va ser, efectivament, un important focus cultural, però no més que la majoria de les ciutats andalusines d'aquella època, ja que es tractava d'una societat molt avançada i això quedava reflectit en el vessant cultural.

- Però X. Ballestin ha destacat l'elevat nombre de personatges il·lustres dels que hi ha alguna constància i que estan relacionats amb la cultura o les diferents facetes de la vida social de la ciutat de Turtūša, per sobre dels personatges d'altres ciutats, com per exemple Lleida. Com ho pot justificar?

Això pot ser cert; la causa l'hauríem de buscar en la importància que va adquirir el comerç per a la ciutat de Turtūša i la riquesa que va generar. Aquesta riquesa permet a alguns estrats de la societat dedicar-se a la vida cultural, cosa que potser no va passar a la taifa de Lleida degut a la menor riquesa generada pel sector comercial.

- Quins excedents creu que tenia aquella Turtūša que pogués dedicar al comerç?

No massa excedents, bàsicament recursos naturals com la fusta i la pesca transformada en peix salat. La gran predisposició de la ciutat per al comerç venia donada per la seva situació estratègica com a zona de pas, porta del comerç amb l'interior i la Mediterrània i entre els regnes cristians del nord i les taifes andalusines del sud.

- Segons J.M. Salrach, el comerç amb els comtats cristians del nord en el segle XI no devia ser gaire habitual, ja que la frontera no era gaire segura. Quina és la seva opinió?

No crec que la frontera fos tant insegura des del moment que els regnes taifals pagaven pàries al regnes cristians. Aquest fet garantia la seva protecció i afavoria el comerç.

- Sobre les importacions de la taifa de Turtūša procedents dels comtats catalans del nord hi ha una gran desconeixença. Creu que els esclaus podien significar, tal com apunta P. Bonnassie, una part majoritària d'aquest comerç?

Molt possiblement; els esclaus eren una comerç habitual entre nord i sud i Turtūša com a porta d'aquest comerç devia tenir un paper important en aquest mercat.

- Pel que fa als intercanvis de Turtūša amb la resta de regnes taifals, que n'ha de dir?

El port de Tortosa ja era important en època romana ja que servia com a port subsidiari de la flota de Ràvena. Hem de pensar que aquesta importància va tenir una continuació en època andalusí. Hi ha diversos indicis del comerç de les taifes frontereres del nord amb la gran urbs cordovesa.

- Com valora la importància del comerç fluvial d'aquella Turtūša?

La importància del comerç fluvial ve donada per la seva singularitat a la Península Ibèrica, més que per la seva magnitud. El comerç fluvial anava intrínsecament lligat al comerç marítim, amb el qual formava una perllongació a través de la qual arribaven productes de l'interior de la península amb destinació a diferents ports de la Mediterrània i a l'inrevés. En aquest comerç Turtūša tenia un paper de nus vertebrador molt important.

- S'han trobat molt poques evidències de numerari d'època taifal a la ciutat de Tortosa i els seus voltants, tot i que de la taifa de Turtūša és de la que es coneixen més monedes. Com es pot explicar això?

Això es pot explicar pels pocs canvis urbanístics profunds que ha sofert la ciutat ens els darrers anys i les poques excavacions realitzades. A més, ens trobem en una zona gens propícia per a realitzar excavacions degut a les grans incorporacions de substrats de les riuades en els darrers segles. Això fa que qualsevol excavació arqueològica a la recerca de restes andalusines comporti excavar a més de 2 metres de profunditat, cosa que s'ha fet ben poc.

- Finalment, què em pot dir del paper de la comunitat jueva d'època taifal?

De la comunitat jueva d'aquella època no en sabem pràcticament res, només que existia en el moment de conquesta cristiana com es fa evident amb la donació de les drassanes àrabs per a fer un nou call per a la comunitat. També coneixem el nom d'algun jueu preeminent d'aquella època, com Menahen ben Saruq. Val a dir que no crec que, en cap cas la comunitat jueva de Turtūša al segle XI fos gaire nombrosa com s'ha especulat, ja que al segle XIV, del qual sí que tenim informació, la comunitat jueva de la ciutat era només d'uns 300 membres.